

УДК 811.111'42'27:004:32

Діана Каліщук

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ДИСКУРСУ

Висвітлено поняття «концептуальний стиль» як об'єкт лінгвістичного аналізу, описано два основні концептуальні стилі – аналітичний, реляційний і параметри, за якими вони різняться. Доведено, що Джордж Буш-молодший є носієм аналітичного, а Барак Обама – реляційного концептуального стилю. Проаналізовано опції програмного забезпечення Textanz, яке було використане для проведення контент-аналізу: опція Wordforms надає кількісні дані щодо різних частин мови; опція PhraseFrequency пропонує список найчастотніших фраз і виразів разом з кількістю їх вживань у дискурсі; опція Concordance дає змогу побудувати список окремих лексем та їх контексту. Застосовано методику контент-аналізу для дослідження лінгвальних, соціолінгвальних і психолінгвальних параметрів і маркерів концептуальних стилів, особливостей вербалізації базових концептів політичного дискурсу, мовних засобів реалізації тактик здійснення сугестивного та маніпулятивного впливу, зокрема проаналізовано параметр «експлікація у мовленні залежності / незалежності від сім'ї» та засоби реалізації тактики здійснення впливу «Трансференція».

Ключові слова: концептуальний стиль, аналітичний стиль, реляційний стиль, контент-аналіз, програмне забезпечення Textanz.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поняття «концептуальний стиль» – нове у лінгвістиці. Мовознавці послуговуються дефініціями: «когнітивний стиль», «ідіостиль», «ідіолект», «індивідуальний стиль автора», «авторський стиль» [2; 3; 6; 9]. Водночас єдиного універсального визначення і розмежування цих термінів наразі не існує. Немає також однаковості у поглядах лінгвістів на класифікацію стилів. Наявність різноманітних класифікацій залежить від підходів до вивчення когнітивних стилів, які не є систематизованими та структурованими. Параметри розмежування різних стилів теж не чітко прописані. Тому поняття «концептуальний стиль» і класифікація стилів потребують ретельного аналізу. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на матеріалі політичного дискурсу аналіз концептуальних стилів здійснено вперше.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Дослідження когнітивного стилю, передусім, проводяться на матеріалі художнього дискурсу (див.: [3]), в межах когнітивної поетики (див.: [2; 7]), де його тлумачать як систему асоціативно-сміслових полів, що характеризують когнітивний рівень мовної особистості як сукупність мовно-виражальних засобів, що виконують естетичну функцію та вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших, і як особливості концептуалізації світу автором тощо. Попри значні напрацювання, досі тривають суперечки щодо визначення когнітивного стилю, параметрів когнітивних стилів тощо. Як результат, концепція когнітивного стилю розширилась настільки, що почала приєднувати стилі прийняття рішень, стилі навчання, особисті (персональні), стилі без чіткого пояснення їх суті й чим вони відрізняються від власне когнітивних стилів.

Крім того, останніми роками головною ідеєю спроб структурування й організації когнітивних стилів було те, що усі когнітивні стилі можна об'єднати навколо певних суперординатних осей [14, 473]. Більшість дослідників у цій галузі схиляються до думки, що, оскільки когнітивні стилі біполярні, то їх можна об'єднати навколо двох полярних осей.

Водночас американський соціолог Р. Коен, аналізуючи залежність успішності студентів від їх індивідуальних особливостей, запропонувала називати осі, навколо яких об'єднуються когнітивні стилі (параметри), *концептуальними стилями* [12]. Поняття *концептуального стилю* значно ширше від поняття когнітивного стилю. *Концептуальний стиль* (далі – КС), згідно з визначенням Р. Коен, – це складний конструкт, який інкорпорує когнітивні стилі особистості, принципи відбору мовних засобів, організацію мовлення, ставлення до себе та навколишнього середовища [11, 832]. Цього терміну будемо дотримуватись у нашій роботі.

Р. Коен виокремив два провідні КС – *аналітичний (analytical conceptual style)* і *неаналітичний (non-analytical)*, який запропонував називати *реляційним (relational conceptual style)*. Ці стилі виділено на основі даних, одержаних унаслідок проведення численних тестів і врахування низки соціальних і психологічних характеристик особистостей [11, 830]. Результати здійсненого аналізу доводять, що мовні стилі особистостей з різними КС теж різняться, проте особистості з реляційним КС у процесі життєдіяльності можуть розвивати певні параметри, притаманні особам із аналітичним КС, хоча повний збіг практично неможливий, оскільки одна з основних рис КС – вікова постійність.

Мета і завдання статті – проаналізувати КС американських президентів Джорджа Буша-молодшого і Барака Обами; виокремити й описати параметри та маркери їх КС; встановити КС кожного з політиків.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Реляційний та аналітичний КС відрізняються низкою параметрів, серед яких виокремлюємо лінгвальні, соціолінгвальні, психолінгвальні тощо. Результати проведеного аналізу дають підставу стверджувати, що Джордж Буш-молодший – носій аналітичного КС, Барак Обама – реляційного КС. У процесі аналізу параметрів КС Дж. Буша-молодшого і Б. Обами ми використовували програмне забезпечення *Textanz*. Ця програма аналізує текст, надає список або словник слів, фраз, граматичних форм, дає змогу перевірити надмірне використання окремих слів чи фраз, а також пропонує можливість редагування тексту. Програмне забезпечення *Textanz* працює з документами формату RTF, MS Office, Open Office, HTML, XML, PDF та дає можливість одночасного аналізу кількох документів. Окрім кількісних даних щодо різних частин мови, програма *Textanz* також надає такі текстові кількісні показники, як кількість речень, середній розмір речення, середня довжина слова, кількість слів, лексична різноманітність, коефіцієнт зв'язності (легкість сприймання), коефіцієнт емболії, дієслівності (див. *Рис. 1, 2*).

Результати обробки масиву промов Дж. Буша-молодшого

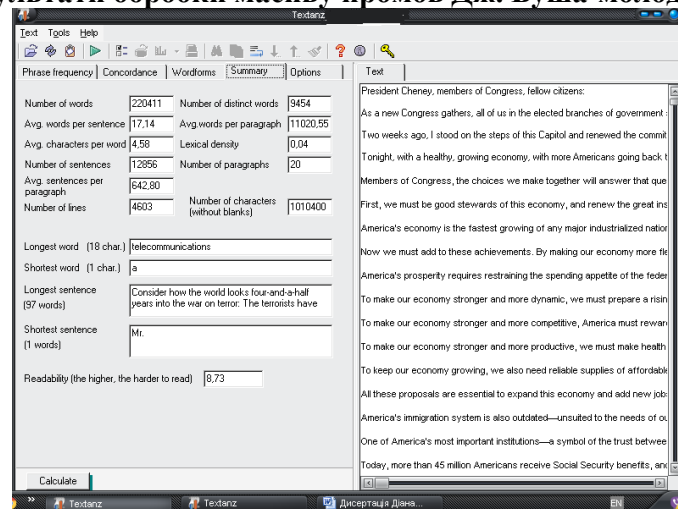
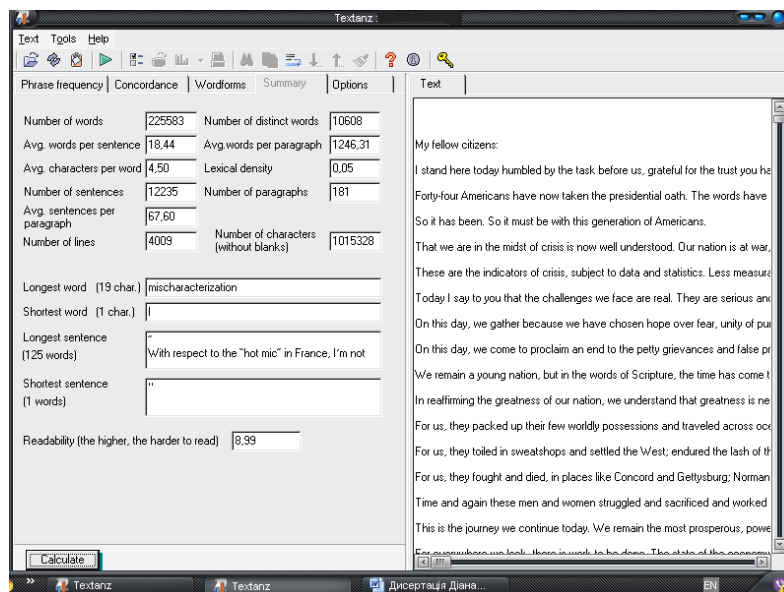

Рис. 1. Опція *Summary* програмного забезпечення TEXTANZ

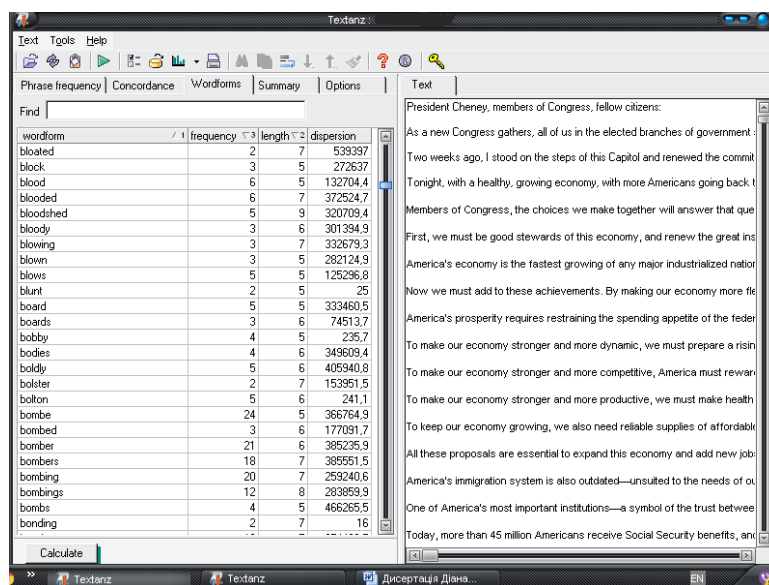
Результати обробки масиву промов Б. Обами

Рис. 2. Опція *Summary* програмного забезпечення TEXTANZ

Як бачимо, і на Рис. 1 і на Рис. 2 кількість слів у масиві текстів Б. Обама дещо перевищує кількість слів у Дж. Буша-молодшого: 225583 одиниці проти 220411 одиниць відповідно. Власне, мовлення осіб із реляційним КС характеризується більшою кількістю й різноманітністю слів. Коефіцієнт лексичної щільності (різноманіття) – *lexical density* – у Б. Обама теж вищий: 0,05 проти 0,04 у Дж. Буша-молодшого.

Програма *Textanz* була використана нами й для проведення дистрибутивно-статистичного аналізу, розробленого А. Шайкевичем. Це методика статистичного підрахунку суми всіх можливих позицій елементу відносно інших елементів того самого рівня, сукупність формальних і алгоритмічних процедур, спрямованих на опис дистрибуції будь-яких емпірично доступних об'єктів у тексті. Це дало змогу виокремити когнітивні ознаки концептів WE, THEY, DEMOCRACY, FREEDOM у дискурсах обох політиків.

Кількісні дані щодо різних частин мови – опція *Wordforms* у межах програми *Textanz* (див. Рис. 3) – використовувалися нами під час установа параметрів концептуальних стилів, оскільки цей аналіз вимагав виокремлення певних лексем, кількісні підрахунки й обґрунтування статистичних розбіжностей, а також під час виокремлення та підрахунку лексем-вербалізаторів концептів.

Рис. 3. Опція *Wordforms* програмного забезпечення TEXTANZ

Опція *PhraseFrequency* у межах програми *Textanz* пропонує список найчастотніших фраз і виразів і кількість їх уживань у дискурсі (див. *Рис. 4*). Ці дані використані нами в процесі опису тактик реалізації стратегій маніпулятивного впливу, а також під час аналізу сугестогенів і виокремлення когнітивних ознак концептів.

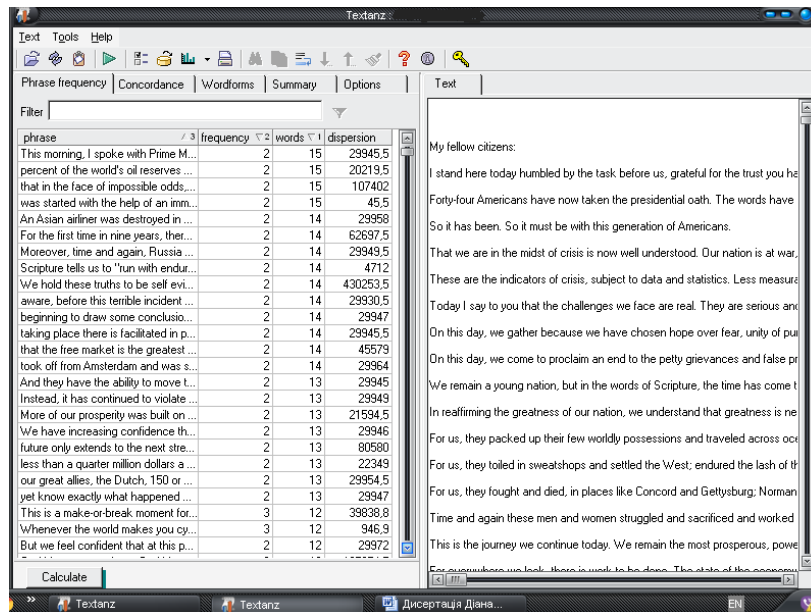

Рис. 4. Опція *PhraseFrequency* програмного забезпечення *TEXTANZ*

Опція *Concordance* дає можливість побудувати список усіх окремих лексем та їх контексту (див. *Рис. 5*). Ми використовували ці дані у процесі аналізу вербалізації концептів, зокрема когнітивних ознак, які формують периферію номінативного поля концептів, оскільки для виокремлення когнітивних ознак потрібно було проаналізувати специфіку та частотність слів-супровідників ключових лексем та інших вербалізаторів.

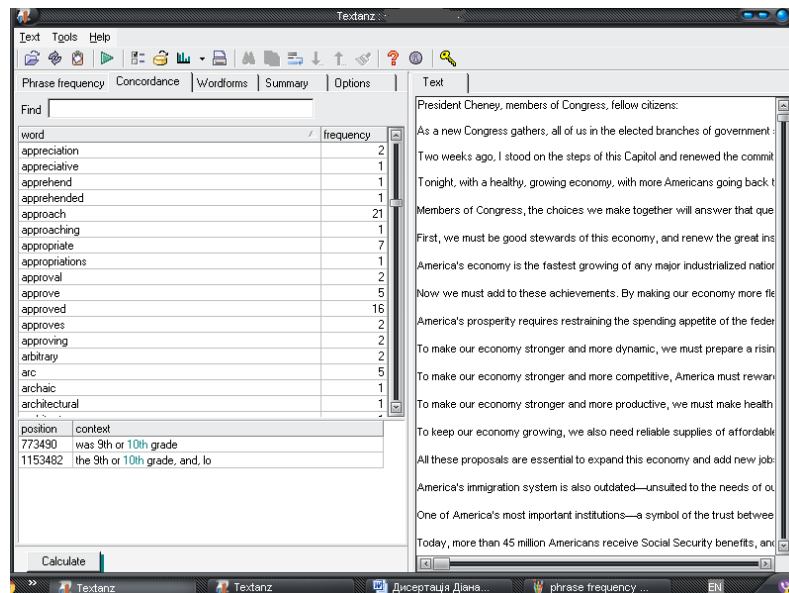

Рис. 5. Опція *Concordance* програмного забезпечення *TEXTANZ*

Ми послуговувалися методом контент-аналізу, проведення якого здійснювали за допомогою програми *Textanz*. Цей метод у його традиційному розумінні істотно відрізняється від аналізу дискурсу, хоча його теж застосовують для аналізу текстів. Основним завданням методу контент-аналізу є перевірка дослідницької гіпотези за допомогою статистичних розрахунків. На

практичному рівні контент-аналіз передбачає розробку системи категорій, яку застосовують для аналізу й інтерпретації текстових даних. Основними ознаками цього методу вважають об'єктивність, систематичність і квантитативність [8, 80].

Контент-аналіз – інструмент, що застосовується в якісному вивченні систематичного й об'єктивного опису та класифікації вираженої або прихованої інформації тексту, способом підрахунку частоти присутності в тексті слів/висловлень, які надалі групуються в тематичні категорії [4]. Це метод якісно-кількісного аналізу змісту текстових масивів з метою подальшої інтерпретації виявлених числових закономірностей. Він полягає у систематизованій фіксації та квантифікації одиниць змісту в досліджуваному матеріалі [5, 57]. Контент-аналіз використовує суто лінгвістичну інформацію про характеристики тексту і намагається виявити його семантичні характеристики.

Суть контент-аналізу полягає в тому, щоб за зовнішніми кількісними характеристиками тексту на рівні слів і словосполучень здійснити правдоподібні припущення про план його змісту і, як результат, зробити висновки про особливості мислення та свідомості автора тексту, його наміри, установки, бажання, ціннісні орієнтації [1, 247; 13]. Проведення контент-аналізу вимагає дотримання вимог до організації його етапів та процедур, найважливішими серед яких є визначення категорій аналізу – ключових елементів, що реєструються відповідно до завдань [10, 363]. Тип дискурсу, на матеріалі якого здійснюється контент-аналіз, є одним із визначальних чинників під час встановлення параметрів аналізу.

Метод контент-аналізу ми використовували для встановлення певних параметрів КС обох політиків, зокрема таких, як *залежність/незалежність від сім'ї*, експлікація у мовленні *вагомості/невагомості відносин*, тяжіння до полюсів *loyalty/duty* тощо, для виявлення й опису типових сугестогенів, лінгвальних засобів реалізації тактик маніпулятивного впливу, особливостей вербалізації концептів у дискурсах обох політиків.

Для аналізу параметру *залежність/незалежність від сім'ї* ми відібрали найчастотніші лексеми, що входять до лексико-семантичного поля *family*. Кількість відібраних одиниць – 30. Частотність їх використання у дискурсі Дж. Буша-молодшого складає 1127 словживань, у дискурсі Б. Обама – 1474 слововживання. Ми об'єднали ці одиниці у певні групи. Результати подано в Табл. 6.

Таблиця 6

**Вживання одиниць лексико-семантичного поля *family*
у дискурсах Дж. Буша-молодшого і Б. Обама**

Одиниці лексико-семантичного поля <i>family</i>	Кількісні показники у дискурсі Дж. Буша-мол.	Кількісні показники у дискурсі Б. Обама
Children (child, baby)	298	388
Home	184	213
Family	173	305
Parents	151	180
Generation	104	155
Wife	69	52
Grandchildren	46	9
Daughter	38	67
Son	32	29
Other kin	20	36
Grandparents	12	40
Всього	1127	1474

Наведені результати свідчать, що частотність використання одиниць лексико-семантичного поля *family* вища у дискурсі Б. Обама. Простежуємо неабиякі розбіжності й у прагматичному плані, зокрема у Джорджа Буша-молодшого висока частотність використання лексичної одиниці *child* пов'язана, передусім, із законом про реформування освіти *No Child Left Behind Act*, де

значення цієї лексеми абстрактне. У Барака Обама лексема *child* поєднується, переважно, з присвійними займенниками *my*, *our*, *your*, що робить її значно конкретнішою та більше наближеною до адресата. На противагу лексичній одиниці *home*, яка є часто вживаною в дискурсі Джорджа Буша-молодшого та переважно використовується в значенні *homeland*, найчастотніша лексема дискурсу Барака Обама – *family*, яка набуває конкретного смислу через поєднання з присвійними займенниками *your* (здебільшого) і *my*.

Експлікація у мовленні залежності або незалежності від сім'ї (*dependent on their families as adults / reluctant to be dependent on their families*) є одним із соціолінгвальних параметрів розмежування аналітичного й реляційного концептуальних стилів індивіда. Особи з реляційним КС більш залежні від сім'ї, їх мовлення більш конкретне, тимчасом як мовлення осіб з аналітичним КС більш абстрактне і вони менш залежні від сім'ї. Ми простежили це на вербальному контенті й отримані результати засвідчують, що КС Джорджа Буша-молодшого тяжіє до аналітичного, Барака Обама – до реляційного.

Метод контент-аналізу також застосовано під час аналізу певних тактик реалізації стратегій маніпулятивного впливу, зокрема у процесі розгляду тактики «Трансференція». Використання методики контент-аналізу дало змогу виокремити авторитети, до яких апелюють обидва політики у своїх промовах чи виступах. Аналіз виділених одиниць засвідчив, що Б. Обама частіше звертається до відомих осіб, зокрема А. Лінкольна, Мартіна Лютера Кінга й ін. (169 випадків – 75 % від загальної кількості), а не до прецедентних документів, будівель тощо (56 випадків – 25 % від загальної кількості). У Дж. Буша-молодшого звертання до осіб складає 61 випадок (39 % від загальної кількості), до документів, будівель, як-от: *Scripture, Constitution, the Declaration of Independence* тощо – 100 випадків (61 % від загальної кількості). Виявлені відмінності, зокрема частіше апелювання до прецедентних текстів і сакральних споруд у дискурсі Дж. Буша-молодшого, ніж до авторитетних осіб, і значно частіші згадки авторитетних осіб, ніж текстів чи споруд Б. Обамою пояснюються тим, що мовлення Б. Обама як носія реляційного КС орієнтоване на людину (*human-oriented*), а мовлення Дж. Буша-молодшого як носія аналітичного КС – на речі (*thing-oriented*).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, певні опції програми *Textanz* були використані нами для аналізу практично всіх параметрів КС Дж. Буша-молодшого та Б. Обама, особливостей реалізації тактик сугестивного та маніпулятивного впливу й особливостей вербалізації концептів у дискурсах обох політиків. Отримані результати аналізу емпіричного матеріалу підтвердили гіпотезу, що Джордж Буш-молодший – носій аналітичного КС, КС Барака Обама – реляційний. Програма *Textanz*, яка значно полегшує здійснення кількісних і статистичних обрахунків, може бути використана для проведення різних видів аналізу в галузі психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, політичної лінгвістики й інших сфер, які потребують лінгвістичної обробки великих масивів текстів.

Джерела та література

1. Баранов А. Н. Политическая аргументация и ценностные структуры общественного сознания / А. Н. Баранов // Язык и социальное познание. – М.: Центр. совет. филос. (методолог.) семинаров при Президиуме АН СССР, 1990. – С. 49–54.
2. Безребра Н. Ю. Лінгвостилістичний та семантико-когнітивний аспекти поези Е. Дікінсон : автореф. дис ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н. Ю. Безребра ; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К. : [б. в.], 2007. – 24 с.
3. Брославська Л. Я. Ідіостиль і концептуальна ідіосфера автора у художньому дискурсі / Л. Я. Брославська, І. С. Шевченко // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2012. – № 1003. – С. 22–27.
4. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. – СПб. : Питер, 2004. – 520 с.
5. Засєкіна Л. В. Психолінгвістична діагностика / Л. В. Засєкіна, С. В. Засєкін. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2008. – 188 с.
6. Коцюба О. П. Лінгвокультурні особливості авторського стилю творів Йозефа Рота : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О. П. Коцюба ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : [б. в.], 2012. – 257 с.
7. Линтвар О. М. Індивідуальний авторський стиль (ідіостиль), ідіолект автора художнього твору [Електронний ресурс] / О. М. Линтвар // Наукові записки Нац. ун-ту «Остроз. акад.». Сер. «Філологічна». – 2014. – Вип. 44. – С. 160–162. – Режим доступу : <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/10174>.

8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
9. Сухих С. А. Прагмалингвистическое моделирование коммуникативного процесса / С. А. Сухих, В. В. Зеленская. – Краснодар : Изд-во Кубан. ун-та, 1998. – 160 с.
10. Тичер С. Методы анализа текста и дискурса / С. Тичер, М. Мейер, Р. Водак, Е. Веттер. – Х. : Гуманит. центр, 2009. – 356 с.
11. Cohen R. Conceptual Styles, Culture Conflict, and Nonverbal Tests of Intelligence [Electronic resource] / R. Cohen // *American Anthropologist*. – 1969. – Vol. 71, № 5. – P. 828–856. – Access mode : <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1525/aa.1969.71.5.02a00040/pdf>.
12. Cohen R. The Relation between Socio-Conceptual Styles and Orientation to School Requirements / R. Cohen // *Sociology of Education*. – Pittsburg : Pittsburg University Press, 1968. – Vol. 41, № 2. – P. 201–220.
13. Janis I. L. The Problem of Validating Content Analysis / I. L. Janis // *Language of Politics: Studies in Quantitative Semantics*. – NY : George W. Stewart, 1949. – P. 55–82.
14. Kozhevnikov M. Cognitive Styles in the Context of Modern Psychology: Toward an Intergated Framework of Cognitive Style / M. Kozhevnikov // *Psychological Bulletin*. – Massachusetts, 2007. – Vol. 133, № 3. – P. 464–481.

References

1. Baranov, Anatolii. 1990. "Politicheskaya Argumentatsiya i Tsennostnyye Struktury Obshchestvennogo Soznaniya". *Yazyk i Sotsyalnoye Poznaniye*, 49–54.
2. Bezrebra, Nataliia. 2007. "Lihvostylistychnyi ta Senatyko-Kohnityvnyi Aspekty Poetyky E. Dickinson". PhD diss., Kyivskiy Natsionalnyi Lihvistychnyi Universytet.
3. Broslavskaya, Liubov, and Shevcheko, Iryna. 2012. "Idiostyl i Kontseptualna Idiosfera Avtora u Khudozhniomu Diskursi". *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni V. N. Karazina*, 1003: 22–27.
4. Burlachuk, Leonid, and Morozov, Sergei. 2004. "Slovar-Spravochnik po Psikhodiagnostike". St. Petersburg: Piter.
5. Zasekina, Larysa, and Zasekin, Serhii. 2008. "Psykholinhvistychna Diahnostyka". Lutsk: RVV "Vezha".
6. Kotsiuba, Oleksandra. 2012. "Linhvokulturni Osoblyvosti Avtorskoho Styliu Tvoriv Yozefa Rota". Kyiv.
7. Lyntvar, Olha. 2014. "Indyvidualnyi Avtorskyi Styl (Idiolekt), Idiolekt Avtora Khudozhniomu Tvoru". *Naukovy Zapysky Natsionalnoho Universytetu "Ostrozka Akademiia"*, 44: 160–162.
8. Selivanova, Olena. 2006. *Suchasna Lihvistyka: Terminolohichna Entsyklopediia*. Poltava: Dovkillya-K.
9. Sukhikh, S. A., and Zelenskaya, V. V. 1998. *Pragmalinhvisticheskoye Modelirovaniye Kommunikativnogo Protsessa*. Krasnodar: Izdatelstvo Kubanskogo Universiteta.
10. Ticher, Stephan, and Meier, Michael, Wodak, Ruth. 2009. *Metody Analiza Teksta i Diskursa*. Kharkov: Gummanitarnyi Tsentr.
11. Cohen, Rosalie. 1969. Conceptual Styles, Culture Conflict, and Nonverbal Tests of Intelligence. *American Anthropologist*, 71 (5): 828–856.
12. Cohen, Rosalie. 1968. The Relation between Socio-Conceptual Styles and Orientation to School Requirements. *Sociology of Education*, 41 (2): 201–220.
13. Janis, Irvin. 1949. The Problem of Validating Content Analysis. *Language of Politics: Studies in Quantitative Semantics*, 55–82. New York: George W. Stewart.
14. Kozhevnikov, Maria. 2007. Cognitive Styles in the Context of Modern Psychology: Toward an Intergated Framework of Cognitive Style. *Psychological Bulletin*, 133 (3): 464–481.

Калищук Диана. Использование информационных технологий для лингвистического анализа дискурса. Освещено понятие «концептуальный стиль» как объект лингвистического анализа, описаны два главных концептуальных стиля – аналитический и реляционный, а также параметры, за которыми они отличаются. Доказано, что Джордж Буш-младший является носителем аналитического, а Барак Обама – реляционного концептуального стиля. Проанализированы опции программного обеспечения Textanz, которое было использовано для проведения контент-анализа: опция Wordforms предоставляет количественные данные, касающиеся разных частей речи; опция PhraseFrequency предлагает список наиболее частотных фраз и словосочетаний вместе с их количеством употреблений в дискурсе; опция Concordance позволяет построить список отдельных лексем и их контекста. Применена методика контент-анализа для исследования лингвальных, социо-лингвальных и психолингвальных параметров и маркеров концептуальных стилей, особенностей вербализации базовых концептов политического дискурса, языковых средств реализации тактик осуществления суггестивного и манипулятивного влияния, в частности проанализирован параметр «экспликация в речи зависимости/независимости от семьи» и средства реализации тактики осуществления влияния «Трансференция».

Ключевые слова: концептуальный стиль, аналитический стиль, реляционный стиль, контент-анализ, программное обеспечение Textanz.

Kalishchuk Diana. The Use of Information Technologies for Linguistic Text Analysis. In the article the notion of conceptual style as an object of linguistic analysis has been defined; two main conceptual styles – the analytic and the relational ones – as well as the parameters they differ in have been described. It has been proved that the conceptual style of George Bush the Jr. is analytical, and the style of Barrack Obama is relational. The options of Textanz software, which has been used for content-analysis, have been analysed: Wordforms option provides figures concerning different parts of speech; PhraseFrequency option gives a list of the most frequently used phrases and word-combinations together with the number of their use in the discourse; Concordance option allows to make a list of every separate lexeme and their context. The content-analysis method has been used to analyse lingual, socio-lingual and psycho-lingual parameters and markers of conceptual styles, as well as the peculiarities of verbalization of political discourse basic concepts and the language means of suggestion and manipulation tactics, in particular, the parameter “dependent on their families / reluctant to be dependent on their families” and the means of realization of the “Transfer” tactics have been analysed.

Key words: conceptual style, analytical style, relational style, content-analysis, Textanz software.